

Herman te Riele

Centrum Wiskunde & Informatica

Postbus 94079

1090 GB Amsterdam

Herman.te.Riele@cwii.nl

Geschiedenis

De Boekerij van het Koninklijk Wiskundig Genootschap

Het KWG bezit al sinds haar ontstaan diverse boeken, tijdschriften en andere wiskundige naslagwerken. Op het beheer van deze collectie wordt toegezien door de Inspecteur der Boekerij. Herman te Riele, de huidige inspecteur, vertelt in dit artikel over de geschiedenis, inhoud en toegankelijkheid van de collectie.

Volgens Artikel 6 van de Statuten [7] van het Koninklijk Wiskundig Genootschap is een van de middelen waarmee het Genootschap de beoefening van de wiskunde wil bevorderen: het in stand houden en uitbreiden van een *Boekerij* ofwel, in moderne taal, een bibliotheek. Artikelen 26–28 gaan hier nader op in:

“Art. 26: De door het Bestuur te maken bepalingen omtrent de plaatsing en bewaring der Boekerij zijn aan de goedkeuring van de Algemene Vergadering onderworpen;

Art. 27: De leden van het Genootschap hebben recht van gebruik van de Boekerij, onder bepalingen door het Bestuur vast te stellen;

Art. 28: Ter uitbreiding der Boekerij kan het Bestuur ruilovereenkomsten aangaan met anderen.”

Deze artikelen stammen uit het einde van de 18de eeuw, toen er nog weinig wiskundebibliotheken in Nederland waren. Toentertijd voorzag de Boekerij in een duidelijke behoefte: tegenwoordig is de Boekerij vooral van belang door de historische werken die daarin zijn opgenomen.

In deze bijdrage zal ik als ‘Inspecteur van de Boekerij’ van het Genootschap nader ingaan op de geschiedenis van de Boekerij en op vragen als: wat omvat deze Boekerij, waar

bevindt hij zich en hoe kan men toegang daartoe krijgen?

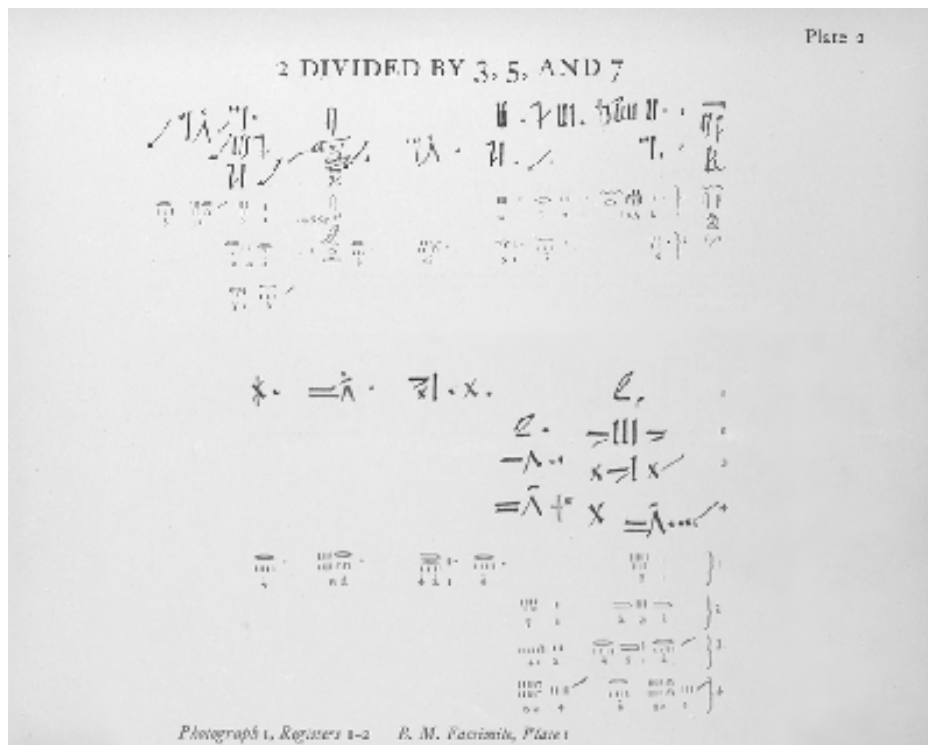
Geschiedenis

Van Haften heeft in 1923 de vroegste geschiedenis van de Boekerij beschreven [4, pp. 82–89]. Oud-voorzitter, oud-Inspecteur der Boekerij en erelid Baayen heeft hier in 1978 het nodige aan toegevoegd in een historisch overzicht, geschreven ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van het Genootschap [1, p. 188]. Ik vat hier de belangrijkste punten samen.

Het belang van een bibliotheek van wiskundige werken werd door het Genootschap erkend toen in 1813 de eerste Bibliothecaris, Jacob de Gelder, werd aangesteld. Enkele van de oudste boeken werden verkregen als gift van het Wiskundig Genootschap uit Hamburg. Veel andere werken werden door de auteurs van deze werken aan het Genootschap geschonken en verscheidene vooraanstaande leden, zoals A.N. Godefroy (1822-1899) en D.J. Korteweg (1848-1941), vermaakten (een deel van) hun privé-bibliotheek aan het Genootschap. Tot 1880 was het gebruik dat de Boekerij was ondergebracht ten huize van de Bibliothecaris, wat steeds de verhuizing van de hele verzameling tot gevolg had bij het

aantreden van een nieuwe Bibliothecaris. Dat is acht keer het geval geweest totdat in 1880 een overeenkomst werd gesloten met de in 1876 gestichte Universiteit van Amsterdam waarin werd bepaald dat de Boekerij werd ondergebracht bij en beheerd door de Universiteitsbibliotheek (UB) van de UvA, maar eigendom bleef van het Genootschap. De Boekerij valt nu binnen de UB onder Bijzondere Collecties, waarvan de UB er ongeveer 1200 onder haar beheer heeft. Het WG was een van de eerste genootschappen waarmee de UB een bruikleenovereenkomst heeft afgesloten. Dat gebeurde in 1880: voor de UvA werd de overeenkomst ondertekend door de universiteitsbibliothecaris H.C. Rogge en voor het Bestuur van het WG door de voorzitter A.J. van Pesch en de tweede secretaris N.P. Kapteyn.

De overeenkomst is nadien twee keer gewijzigd: in 1934 en in 1965. In 1934 werd bepaald dat het Genootschap zorg draagt voor het binden van de tijdschriften in de Boekerij, dat bij gelijktijdige aanvraag van een boek de leden van het Genootschap voorrang genieten, en dat de overeenkomst wordt aangegaan voor de tijd van 99 in plaats van 30 jaar. Deze overeenkomst werd ondertekend door het *hele* 12-koppige bestuur, onder wie coryfeeën als J.C. van der Corput, D. Korteweg en L.E.J. Brouwer. Van de overeenkomst uit 1965 is bij mijn weten geen afschrift bekend. In elk geval wilde het WG op dat moment weer van de tijdschrift-bindverplichting af. De toenmalige Inspecteur der Boekerij, P.C. Baayen,

Figuur 1 Een bladzijde uit het "uitleg"-deel van de uitgave van Chase van de Rhind Papyrus

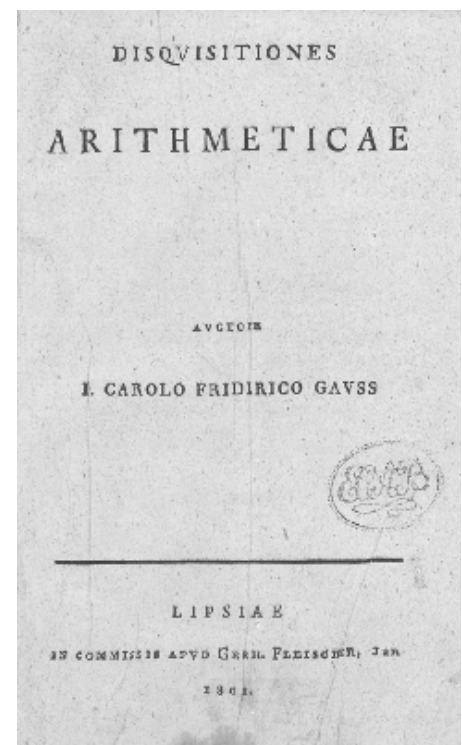
schreef mij hierover: "... Vóór 1965 werden de jaargangen van de door het WG verworven tijdschriften in opdracht van de UB gebonden; de rekening werd aan het WG gepresenteerd. Dat werd een steeds zwaardere financiële last. Het WG verkreeg bijna alle tijdschriften in ruil, waarbij onzerzijds als ruilobject niet alleen het Nieuw Archief werd aangeboden, maar ook de *Indagationes Mathematicae* (een reprint van het wiskundedeel van de *Proceedings* van de KNAW). Op de bibliotheek werkte toen mevrouw Monasch, die zich vooral sterk aangetrokken voelde tot de Sovjetwereld en zijn ideologie. Ze probeerde met iedere universiteit of academie in iedere sovjetrepubliek, die een tijdschrift publiceerde (zelfs al was dat onleesbaar of anderszins niet van belang), een ruilovereenkomst te sluiten (ze beschouwde dit als ontwikkelingshulp, denk ik). Mevrouw Monasch had veel succes, en het aantal tijdschriften dat de UB via het WG ontving steeg jaarlijks – en zodoende ook de boekbindersrekening. Het was voorzitter Freudenthal die vond dat het zo niet langer kon.". De vorm waarin de WG-tijdschriften door de UB werden opgeslagen kwam voortaan geheel voor rekening van de UB.

Van de Boekerij zijn vijf catalogi uitgegeven, en wel in 1831 (met 435 titels), in 1862 (met 1053 titels), in 1874 (met 1251 titels), in 1883 (met 1619 titels) en in 1907 [5] (met 4305

titels). De catalogus uit 1907 bevat niet alleen een inventaris van de werken van het Genootschap, maar ook van de wiskundige werken die eigendom zijn van de UB. De eerste drie catalogi bevatten een 'Reglement voor de leden'.

Van de werken die na 1907 aan de Boekerij zijn toegevoegd is geen gedrukt overzicht bekend. Via de jaarverslagen van de Inspecteur der Boekerij, die opgenomen zijn in de verslagen van de jaarlijkse Algemene Ledenvergaderingen van het Genootschap, kan men een deel van de boeken vinden welke door het Genootschap in bezit werden verkregen: dat kon zijn door schenking, door aankoop, en door via de 'Publications non-périodiques' van de *Revue Semestrielle* [6] besproken werken die men van de uitgever ontving en mocht behouden als tegenprestatie voor bespreking in dit tijdschrift. Waarschijnlijk werden deze naar de UB doorgestuurd, na voorzien te zijn van een stempel van het Genootschap. Zie figuur 2. Een door de auteur uitgevoerde kleine steekproef bevestigt deze aanname. Zo lezen we in het 'Verslag van den Inspecteur der Boekerij, Prof. G. Mannoury' van 30 april 1932:

"1°, (ontvangen) van den Heer WIJDENES: „The Rhind Papyrus, British Museum.", 2 volumes, zijnde een uiterst kostbaar en fraai uitgevoerde reproductie van dit beroemde manuscript."

Figuur 2 Titelblad van de *Disquisitiones* van Gauss; het genootschapsstempel bevat de beginletters *EOATB* van de spreuk: "Een onvermoeide arbeid komt alles te boven"

Deze facsimile-uitgave van het Rhind Papyrus met uitleg is in de UB aanwezig [2] (zie Figuur 1).

Elk jaar vermeldt de Inspecteur der Boekerij in zijn verslag hoeveel nieuwe werken aan de boekencollectie van het Genootschap zijn toegevoegd: series monografieën, dissertaties en rapporten die als geschenk of in ruil werden ontvangen. In 1970 waren dat 148 titels, in 1980: 72, in 1990: 51 en in 2000: 31. Men kan stellen dat er sinds het verschijnen van de catalogus van Mannoury in 1907 twaalf tot drieduizend werken aan de Boekerij zijn toegevoegd.

In 1968 is een catalogus verschenen van 17e-, 18e- en 19e-eeuwse handschriften van het Genootschap [3]. Hierover schrijft de Inspecteur der Boekerij in zijn jaarverslag over de periode april 1969 – maart 1970:

"Bijzonder vermelding verdient de studie van mevr. Yv. Dold-Samplonius "Die Handschriften der Amsterdamer Mathematischen Gesellschaft" gepubliceerd in het tijdschrift *JANUS* (Brill, Leiden) vol. 55 (1968) 241–303, waarvan de boekerij een overdruk ten geschenke ontving. Deze studie betreft 65 in de U.B. aanwezige manuscripten (bezit van het W.G.) uit de 17e, 18e en 19e eeuw, waaronder nagelaten papieren van Thomas Jan Stieltjes, een handschrift van A.B. Strabbe (de oprichte(r) van het W.G.) en de feestrede van A.

van der Swan op de 50e algemene vergadering van het W.G. (22 april 1829). Het oudste manuscript is uit 1603 (Jan Pietersz. Dou: “Den Hutspot der Geometrye”). Van alle manuscripten wordt uitvoerig titel en inhoud vermeld, met commentaar en bibliografische gegevens.”

De meeste tijdschriften van het Genootschap worden verkregen in ruil met het Nieuw Archief voor Wiskunde. Tot 1986 zijn deze onder beheer geweest van de UB van de UvA. Vanaf 1986 heeft het Centrum Wiskunde & Informatica het beheer overgenomen voor wat betreft de toen lopende tijdschriften.

Inhoud van de Boekerij

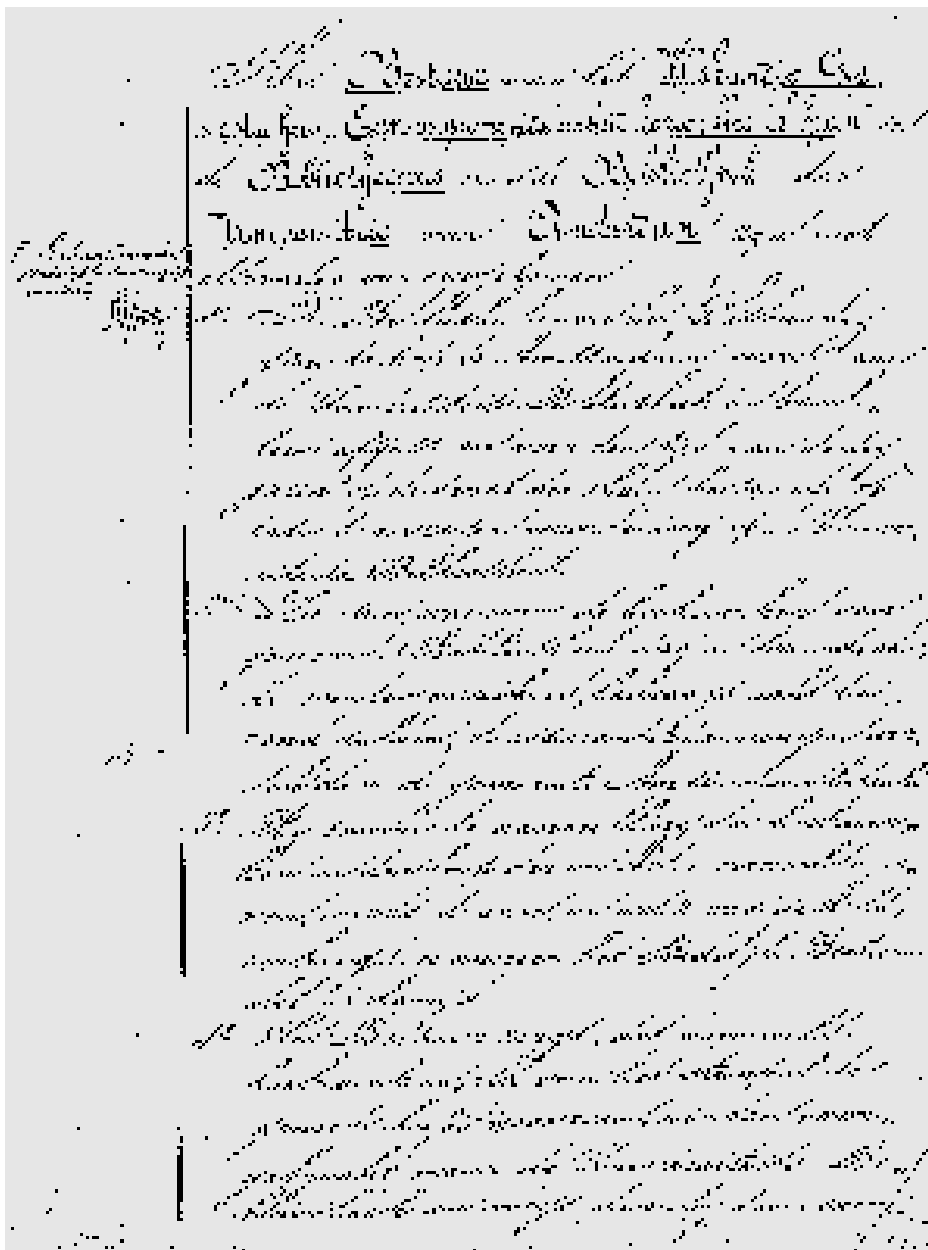
Volgens de Catalogus van Mannoury [5] was de Boekerij toentertijd opgesplitst

- Wiskunde in het algemeen
- Geschiedenis der wiskunde
- Philosophie der wiskunde
- Rekenkunde en getallenleer
- Stelkunde
- Differentiaal- en integraalrekening
- Functietheorie
- Bewerkingen met eenheden van algemeen aard
- Meetkunde (synthetisch)
- Analytische en infinitesimaalmeetkunde
- Andere soorten van meetkunde
- Werktuigkunde
- Natuurkunde
- Sterrekunde
- Toegepaste wiskunde
- “Niet-wiskundige werken, aan het Genootschap toebehorende”

Het eerste hoofdstuk bevat op pagina 20–27 verzamelde werken van o.a. Vieta, Archimedes, Simon Stevin, Descartes, Wallis, Christiaan Huygens, Johan Bernoulli, Newton, Euler, Abel, Lagrange, Riemann, Galilei, Fermat, Weierstrass, Galois, Laguerre, Tchebycheff, Beltrami en Sylvester. Deze volgorde van namen is bepaald door het jaar van verschijnen van de genoemde werken: die van Vieta zijn in 1646 verschenen, die van Sylvester in 1904.

In het hoofdstuk Rekenkunde vindt men een eerste druk van de “Disquisitiones arithmeticae” van Carl Friedrich Gauss (Leipzig, 1801) (figuur 2). In het Hoofdstuk Stelkunde vindt men Euler’s Algebra in het Nederlands (in twee delen uitgekomen in 1773 en 1807). In het hoofdstuk Meetkunde vindt men vele uitgaven van de “Elementen” van Euclides en werken van Apollonius. Een deel van dit hoofdstuk is gewijd aan “Quadratuur van den cirkel” en “Driedeeling van den hoek”. Het hoofdstuk “Toegepaste Wiskunde” bevat

- Assurantiewezen

Figuur 3 De overeenkomst uit 1880 tussen het Wiskundig Genootschap en de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam

- Handels- en politieke rekenkunde
- Interestrekening
- Lengte-, vlak- en inhoudsmaten
- wijnroei- en peilkunde
- Meetwerktuigen
- Schriftkunde

In Schriftkunde, tegenwoordig *Cryptologie* genoemd, wordt slechts één werk genoemd, nl.:

Buck, Fried. Joh., *Mathematischer Beweiss: dass die Algebra zur Entdeckung einiger verborgener Schriften bequem angewendet werden könne*, Königsberg 1772, 4°. (U.B.)

De aanduiding “(U.B.)” geeft aan dat het werk eigendom is van de Universiteitsbibliotheek. Werken die eigendom zijn van het Genoot-

schap worden in Mannoury’s Catalogus aangeduid met ‘(W.G.)’.

Toegankelijkheid van de Boekerij

De Boekerij wordt in de UB van de UvA bewaard, onder meer in het UB-magazijn (aan het Singel) en het IWO-magazijn (achter het AMC). Boeken van vóór 1900 kunt u alleen inzien op de prachtige locatie Oude Turfmarkt 129 in Amsterdam, schuin tegenover de Munt, waar de UvA sinds twee jaar haar Bijzondere Collecties heeft gehuisvest. Werken van na 1900 kunt u veelal op de verschillende andere locaties van de UvA lenen, al bestaan ook hierop weer uitzonderingen zoals tijdschriften, kranten en naslagwerken.

Het Bestuur van het Wiskundig Genootschap “Een onvermoeide arbeid komt alles te boven” en de Bibliothecaris van de Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam als daartoe door het Stedelijk Bestuur gemachtigd zijn met elkander overeengekomen:

- De Bibliotheek van het Wiskundig Genootschap te Amsterdam wordt aan de Universiteits-Bibliotheek in bruikleen afgestaan voor den tijd van dertig jaren, op den voet der thans bestaande of later te wijzigen verordening op de Universiteits-Bibliotheek.
- De som, waarvoor de boekwerken tegen brandschade worden verzekerd, bedraagt acht duizend gulden, de assurantiepenningen worden door de gemeente Amsterdam betaald.
- Bij eventuele aanvulling der boekwerken in den loop der in Art. 1 vermelde jaren, wordt de som, in art. 2 vastgesteld, verhoogd, wanneer het Ste-

delijk Bestuur dit verlangd.

- Het Bestuur zorgt, dat voormelde boekwerken, elk van het stempel des Genootschaps voorzien, worden overgebracht naar de Universiteits-Bibliotheek en voegt daarbij twee exemplaren van den gedrukten en geschreven catalogus, waarin alle werken zijn aangehaald, die in bruikleen worden overgedragen, waarvan één exemplaar, door het Bestuur geteekend, op de Bibliotheek, het andere, door den Bibliothecaris geteekend, bij het Bestuur blijft berusten.
- De Bibliothecaris draagt zorg, dat de boeken van voornoemde Bibliotheek zoodanig bij elkander worden geplaatst, dat deze Boekerij een afzonderlijk geheel blijve.
- In en buiten de lokalen van de Universiteits-Bibliotheek wordt het gebruik der boeken aan ieder vergund. De leden van het Genootschap behouden

hunne rechten op het gebruik der Boekerij, hun bij de statuten van het genootschap verzekerd.

- Deze overeenkomst wordt na afloop van den in Art. 1 bepaalden termijn, telkens voor een gelijk aantal jaren vernieuwd, indien er een jaar te voren geen opzegging heeft plaats gehad.
- Het Bestuur verklaart, dat het van de bepalingen in de Art. 1783 en 1788 van het burgerlijk wetboek afstand gedaan heeft.

Aldus in duplo geteekend

Amsterdam, den ?? October 1800 en tachtig

De Bibliothecaris (was getekend) H.C. Rogge

Het Bestuur van het Wiskundig Genootschap (was getekend) A.J. van Pesch Voorzitter en N.P. Kapteyn Secretaris

Tekst van de overeenkomst van het toenmalige WG met de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam betreffende plaatsing van de Boekerij bij de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam (Figuur 3).

Voor inzage en lenen dient men over een bibliotheekpas te beschikken. Deze kost 25 euro per jaar, maar is gratis voor studenten en medewerkers van Nederlandse universiteiten en de KNAW. Het KWG onderzoekt de mogelijkheid om ook zijn leden die niet tevens lid zijn

van een universitaire gemeenschap gratis toegang te geven tot de UB en daarmee tot de Boekerij.

Dankwoord

Ik ben Hendrik Lenstra erkentelijk voor zijn wiskundig-

bibliotheekadviezen en dank Cor Baayen, Astrid Balsem (adjunct-conservator van de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek van de UvA) en Ay Ong (bibliothecaris van de Bibliotheek van het Centrum Wiskunde & Informatica), voor informatie en ondersteuning bij het schrijven van deze tekst.

Referenties

- 1 Cor Baayen, “WISKUNDIG GENOOTSCHAP” 1778-1978: some facts and figures concerning two centuries of the Dutch Mathematical Society “Een onvermoeide arbeid komt alles te boven”, *Nieuw Archief voor Wiskunde* (3) 26(1978)177-205. (Beschikbaar via www.wiskgenoot.nl onder “Wat is het KWG” – “Geschiedenis”.)
- 2 Arnold Buffum Chase [with contributions by Henry Parker Manning et al.], *The Rhind mathematical papyrus: free translation commentary and selected photographs, transcription, transliterations, literal translations*, 2 delen, Oberlin: Mathematical Association of America, 1927-1929.
- 3 Yvonne Dold-Samplonius, *Die Handschriften der Amsterdamer Mathematischen Gesellschaft, Janus* (Brill, Leiden), 55(1968)241-303.
- 4 Marius van Haften, *Het Wiskundig Genootschap, zijn oudste geschiedenis, zijn werkzaamheden en zijn betekenis voor het verzekeringswezen*, P. Noordhoff, Groningen, 1923.
- 5 Gerrit Mannoury, *Systematische Catalogus van de Boekerij van het Wiskundig Genootschap “Een onvermoeide arbeid komt alles te boven” te Amsterdam tevens bevattende de wiskundige werken toebehoorende aan de Universiteits-Bibliotheek der Gemeente Amsterdam*, Delsman en Nolthenius, Amsterdam, 1907. (Beschikbaar via www.wiskgenoot.nl onder “Wat is het KWG” – “Geschiedenis”. De Catalogus is 50MB groot.)
- 6 *Revue semestrielle des publications mathématiques*: rédigée sous les auspices de la Société Mathématique d’Amsterdam, uitgegeven door het Wiskundig Genootschap, 1(1893)-39(1934). Omstreeks 1932 opgegaan in het “Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik”, het latere *Zentralblatt für Mathematik und ihre Grenzgebiete*.
- 7 De Statuten van het KWG zijn beschikbaar via www.wiskgenoot.nl onder “Wat is het KWG” – “Statuten”.